

НОРМАТИВНО-ПРАВОВІ ЗАСАДИ ВІДКРИТОГО ДОСТУПУ В УКРАЇНІ: РОЛЬ ОСВІТЯНСЬКИХ БІБЛІОТЕК У ЙОГО ВПРОВАДЖЕННІ

NORMATIVE AND LEGAL PRINCIPLES OF OPEN ACCESS IN UKRAINE AND THE ROLE OF EDUCATIONAL LIBRARIES IN ITS IMPLEMENTATION

У статті представлено результати дослідження щодо формування та розвитку інституційних політик відкритої науки в закладах вищої освіти України та ролі наукових бібліотек у їх реалізації. Розглянуто еволюцію ключових понять відкритої науки (відкритий доступ, відкриті дані, відкриті інновації, дослідницький простір, відкрите програмне забезпечення) в нормативно-законодавчому контексті. Акцентовано на необхідності аналізу сучасних процесів впровадження принципів відкритої науки в інституційній практиці через призму законодавчого регулювання, включно з національними стратегічними документами та нормативними актами, що регламентують порядок створення, збереження та поширення результатів наукової діяльності. Особливу увагу приділено нормативно-організаційному регулюванню європейських політик відкритого доступу, що відбуваються під впливом цифровізації дослідницької інфраструктури. Показано, що заклади вищої освіти України формують власні інституційні політики відкритої науки, які регламентують створення, збереження та поширення результатів наукової діяльності, забезпечують стандарти управління дослідницькими даними та розвиток інституційних репозитаріїв. У цьому процесі наукові бібліотеки закладів вищої освіти виконують організаційні, експертні та технологічні функції у реалізації політик відкритої науки. На прикладі реєстрації політик у міжнародному реєстрі ROARMAP проаналізовано досвід наукових бібліотек українських закладів вищої освіти у інформаційному забезпеченні інституційних практик відкритої науки, оцінено рівень їхньої інтеграції з європейськими стандартами. Підкреслено, що розвиток інституційних політик відкритої науки в Україні є важливим етапом імплементації Національного плану відкритої науки та Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницької інфраструктури, а також а дієвим інструментом посилення ролі бібліотек в розбудові відкритої науково-дослідницької інфраструктури.

Ключові слова: відкрита наука, відкритий доступ, інституційна політика, заклади

вищої освіти, наукові бібліотеки, ROARMAP, дослідницька інфраструктура.

The article presents the results of research on the formation and development of institutional policies for open science in higher education institutions in Ukraine and the role of scientific libraries in their implementation. The evolution of key concepts of open science (open access, open data, open innovation, research space, open software) in the regulatory and legislative context is considered. Emphasis is placed on the need to analyze current processes of implementing open science principles in institutional practice through the prism of legislative regulation, including national strategic documents and regulations governing the creation, preservation, and dissemination of scientific research results. Particular attention is paid to the regulatory and organizational regulation of European open access policies, which are influenced by the digitization of research infrastructure. It is shown that higher education institutions in Ukraine are forming their own institutional open science policies, which regulate the creation, preservation, and dissemination of scientific research results, ensure standards for research data management, and promote the development of institutional repositories. In this process, scientific libraries of higher education institutions are gradually transforming from service departments into leading participants in the implementation of open science policies, performing organizational, expert, and technological functions. Using the example of policy registration in the international ROARMAP registry, the experience of scientific libraries of Ukrainian higher education institutions in providing information support for institutional open science practices is analyzed, and the level of their integration with European standards is assessed. It is emphasized that the development of institutional open science policies in Ukraine is an important stage in the implementation of the National Open Science Plan and the Concept of the State Target Program for the Development of Research Infrastructure, as well as an effective tool for strengthening the role of libraries in the development of open research infrastructure.

Key words: open science, open access, institutional policy, higher education institutions, scientific libraries, ROARMAP, research infrastructure.

УДК 27.021.7:37.4(477)

DOI <https://doi.org/10.32782/ip/92.2.54>

Стаття поширюється на умовах ліцензії відкритого доступу CC BY 4.0

Кропачева Н.М.,

orcid.org/0000-0002-7025-827

науковий співробітник відділу науково-освітніх інформаційних ресурсів та методичного супроводу освітнянських бібліотек

Державної науково-педагогічної

бібліотеки України імені

В.О. Сухомлинського

Постановка проблеми в загальному вигляді.

Складність і нелінійність еволюції концепції відкритої науки, а також пов'язаного з нею кола понять («відкритий доступ», «відкриті дані», «відкриті інновації», «дослідницький простір», «відкрите програмне забезпечення») зумовлюють дискусії щодо хронологічних меж їх формування та практичного застосування. Відсутність лінійної траєкторії розвитку ідей відкритості ускладнюють однозначну історичну інтерпретацію цього феномена й актуалізують необхідність аналізу не лише ідейних

витоків, а й процесів його реалізації в інституційній та нормативно-законодавчій практиці.

У сучасному науково-освітньому просторі розвиток відкритої науки визначається насамперед нормативними трансформаціями системи наукової комунікації, що відбуваються під впливом європейських політик відкритого доступу та процесів цифровізації дослідницької інфраструктури. У цьому контексті особливого значення набуває формування інституційних політик відкритої науки в закладах вищої освіти, які регламентують та

орієнтують дослідницькі організації на забезпечення відкритого доступу до наукових публікацій і даних, удосконалення механізму функціонування інституційних репозитаріїв щодо збереження та поширення результатів наукової діяльності. За цих умов наукові бібліотеки поступово трансформуються із сервісних підрозділів у повноцінних учасників реалізації інституційних політик відкритої науки, відіграючи ключову роль у впровадженні відповідних нормативних і технологічних рішень.

Для України питання відкритої науки набуває додаткової актуальності у зв'язку з інтеграцією до Європейського дослідницького простору та реалізацією національних стратегічних документів, спрямованих на розвиток дослідницької інфраструктури.

Аналіз останніх досліджень і публікацій з означеної проблеми. Огляд публікацій з досліджуваної проблеми сформовано за наступними напрямками: праці дослідників в галузі інформаційної, бібліотечної справи теоретично-прикладного змісту, що характеризують нормативно-законодавчі документи як передумову або скоріше один із складників впровадження ідеї Відкритого доступу, другий містить публікації оглядово-критичного регулювання відкритого доступу в Україні, з-поміж яких назвемо праці Ю. Капиці, що стосуються порушення в умовах відкритого доступу авторського права, відсутності захисту прав на конфіденційну інформацію, в той же час підкреслюючи тезу про те, що цілі відкритої науки можуть бути досягнуті через прийняття політичних документів (стратегій, концепцій, ініціатив) [6]. Окремим блоком представлено нормативно-правові документи Європейської Комісії, Європейського Парламенту, що розглянуто як ключові віхи у розвитку Відкритої науки.

В праці М. Кулик здійснено аналіз структури моніторингу відкритої науки, орієнтованої на підтримку систематичного відстеження впровадження та використання Європейської хмари відкритої науки (EOSC), обґрунтовано доцільність оптимізації академічних репозитаріїв для їх інтеграції з Національним репозитарієм академічних текстів та міжнародними сертифікованими сховищами. Авторка також наголошує на необхідності поступового впровадження сучасних автоматизованих бібліотечних інформаційних систем, що відповідають принципам FAIR [9].

Ключовим тематичним блоком дослідження, виконаного науковцями Інституту вищої освіти НАПН України, є напрям «Регулювання відкритості дослідницької діяльності університетів у XXI столітті», підготовлений І. Жиляєвим. У межах методологічного аналізу проблем імплементації відкритої науки автор зосереджується на розробленні інструментально-методичного забезпечення управління дослідницькою діяльністю з позицій реалізації політик OS, формуванні сприятливого

політичного середовища та розбудові узгоджених із правовими нормами OS-політик на всіх рівнях інституційної ієрархії. Аналітичною базою дослідження слугували міжнародні та національні нормативні документи з регулювання наукової і науково-технічної діяльності закладів вищої освіти за 2000-2023 рр. [4, с. 141].

У презентаційній доповіді В. Ночвая представлено перспективи розроблення інструментів розвитку відкритої науки в Дорожній карті інтеграції України до європейського дослідницького простору [19].

У фокусі дослідження О. Рачинської ключові терміни, критерії та індикатори прогресу у реалізації відкритої науки на інституційному рівні, що розглянуто через організаційні та нормативні складові позитивних практик провідних університетів та установ [24].

В публікації В. Касьяна та В. Кушнарєва схарактеризовано нормативно-правове забезпечення функціонування інституційних репозитаріїв провідних закладів вищої освіти України, представлено ресурсне та правове забезпечення розбудови відкритого інформаційного простору [7].

В науковому доробку Т. Ярошенко, присвяченому впровадженню концепції відкритої науки, слід розглянути дослідження, проведене спільно з О. Сербіним та О. Ярошенко, темою якого стало вивчення питання розроблення критеріїв оцінювання активності наукової установи щодо розроблення власної практики OS, що позиціонується, по-перше, через наявність законодавчих актів, положень щодо підтримки відкритої науки окремим закладом, а саме, розміщення положення про відкритий доступ на сайті, по-друге, розміщення анонсів про заплановані та проведені заходи чи тренінги, що свідчить про практичну реалізацію відповідних принципів [25].

Вагомий внесок у вивчення соціальних, нормативних та інституційних аспектів упровадження відкритого доступу в Україні зроблено в праці Т. Ярошенко та М. Яшника, підготовленої за результатами соціологічного опитування представників науково-освітньої спільноти (вибірка складала 702 респонденти), серед яких були представлені бібліотекарі наукових й університетських бібліотек. Результати засвідчили досить високий рівень публікації наукових праць дослідників України у відкритому доступі, проте значно нижчий рівень поширення дослідницьких даних. Серед бар'єрів респондентами виокремлено недосконалість нормативно-законодавчого супроводу відкритої науки [26].

В праці О. Орлюк розлого та структуровано викладено правові норми та суперечливі тенденції, наявні в правовому механізмі регулювання відкритої науки через призму Стратегії цифрового єдиного ринку та Європейської хмарної ініціативи (EOSC) [10].

Дослідження Саїд Мораді та Саміра Абді у сфері відкритої науки акцентовано на класифікацію політик відкритого доступу за трьома вимірами: open input, open process та open output. Автори підкреслюють, що практична реалізація принципів відкритої науки є пріоритетною і варіюється залежно від рівня ресурсної та правової підтримки їх упровадження [32].

Системна зміна проведення наукових досліджень, зокрема використання наявних знань на більш ранній стадії процесу дослідження стало емпіричним підґрунтям підсумкового документу Європейської Комісії (ЄК) «Open innovation, open science, open to the world – a vision for Europe», Вироблення нового підходу до наукового процесу, заснованого на спільній роботі та використанні нових інструментів спільної наукової діяльності [34].

В заключному звіті Європейської комісії визначено шість ключових пріоритетів Руху відкритої науки: удосконалення ефективності науки завдяки мінімізації витрат на створення, трансляцію та повторне використання даних; прозорість та якість релевантності результатів досліджень; зменшення проміжних інстанцій та посередницьких організацій від досліджень до інновацій; досягнення максимального економічного ефекту результатів досліджень; скоординованість міжнародних зусиль для реагування на глобальні виклики [35; 33].

Законодавчі документи на рівні європейських інституцій: Ради Європи, Європейської Комісії, Європейського Парламенту щодо відкритої науки та інституційних практик його використання, – представлено в табл. 1, в якій схематично відображено ключові етапи Руху відкритого доступу.

Вивчення та диференціація нормативно-законодавчого забезпечення руху Відкритої науки (Open Science) на рівні рекомендацій та директив політичних інституцій Європейського Союзу уможливило таксономічне групування документів за видовим складом: прийняття політичних документів, адресованих державам-членам Європейського Союзу, як-от: *Рекомендації* Єврокомісії; *Заключення Ради ЄС*; *Повідомлення Комісії*; прийняття актів Європейського Союзу: *Директиви* (ЄС) про авторське право в Єдиному цифровому ринку; поступове розширення відкритого доступу до результатів досліджень в Рамкових програмах ЄС з досліджень та інновацій (РП7, 2008; РП Горизонт 2020, 2014; РП Горизонт Європа, 2021 [28; 29; 30].

Метою статті визначено прослідкувати та виокремити структурні та змістові особливості національного законодавства у сфері відкритої науки, виявити ці особливості в сукупності нормативно-законодавчих документів, орієнтованих на формування елементів дослідницької інфраструктури відкритої науки та впровадження політики відкритої науки в Україні; розглянути інституційні політики відкритої науки закладів вищої освіти, що представлені в міжнародних реєстрах, реалізацію яких супроводжують наукові бібліотеки, учасники мережі освітянських бібліотек НАПН і МОН України.

Виклад основного матеріалу. Законодавче регулювання щодо забезпечення дає розгорнуте уявлення про масштабність поставленої проблеми, актуальність в її вирішенні, виявленні способів та шляхів її часткового або поетапного

Таблиця 1

Особливості врегулювання відкритої науки в країнах Європейського Союзу

Назва документа	Назва організації, що ініціювала його підготовку	Ключові принципи та інструменти реалізації
Будапештська ініціатива відкритого доступу	Інститут відкритого суспільства	1. Самоархівування; 2. Розвиток журналів відкритого доступу [1]
Рекомендації Єврокомісії	Доступ до наукової інформації та її збереження 2012 р. (переглянута редакція 2018 р.)	Закладено основи політики відкритого доступу (Open Access) до результатів наукових досліджень, профінансованих за державні кошти; створювати і розвивати сталі механізми довготривалого цифрового збереження наукової інформації як елемента дослідницької інфраструктури [30].
План «S»	Асоціація Science Europe	Усі результати наукових досліджень, які фінансуються за рахунок державних грантів, мають публікуватися виключно у журналах відкритого доступу, без ембарго, обов'язкове застосування відкритих ліцензій (переважно Creative Commons CC BY).
Директива ЄС	2019/1024 про відкриті дані та повторне використання інформації державного сектора	Держави-члени повинні підтримувати доступність до даних досліджень, ухвалюючи національну політику та відповідні дії, щоб публічно фінансовані дослідницькі дані були відкрито доступними («політики відкритого доступу»), дотримуючись принципу «відкритості за замовчуванням»
Рекомендації Єврокомісії	Доступ до наукової інформації та її збереження	Забезпечення відкритого доступу до результатів НД, через розроблення національних політик ВД і дослідницьких даних, розвиток репозитаріїв, упровадження принципів FAIR [29].

вирішення. Законодавче регулювання в країнах Європейського Союзу реалізується в розробленні широкого діапазону документів: декларацій, політик, ініціатив, директив, заключних, підсумкових документів, рішень та інших документів^{1, 2, 3}.

Законодавчо-нормативне підґрунтя забезпечення ВД на національних теренах розпочалося задовго до прийняття «спеціалізованих» актів підтримки відкритої науки і відкритого доступу. Так, в 2007 р. з прийняттям Закону України «Про основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки» було закріплено пріоритетність створення відкритого інформаційного суспільства, орієнтованого на потреби громадян та їх право на доступ до інформації, що знайшло своє відображення в частині 3 «Національна політика розвитку інформаційного суспільства в Україні», в якій підкреслено необхідність забезпечення доступу до електронних ресурсів, а саме: створення національної інфраструктури для здійснення обміну, збереження, відшукуваності та використання інформації як дослідниками, так і громадськістю [20].

Наступним законодавчим рішенням, що стало основою для формування Національного репозитарію фахових наукових видань «Наукова періодика України» став Наказ «Про затвердження Порядку передавання електронних копій періодичних друкованих наукових фахових видань на зберігання до Національної бібліотеки України імені В. І. Вернадського». Цей крок був важливим для «підвищення доступності наукових ресурсів для дослідників, освітніх установ, журналістів та громадськості [17]. Наступним, логічно пов'язаним з цим Наказом, став Наказ Міністерства освіти та науки України «Про оприлюднення дисертацій та відгуків офіційних опонентів», котрий зобов'язував публікувати електронний примірник дисертації на офіційному сайті установи на період захисту дисертації та після її захисту протягом трьох місяців з моменту видачі диплома доктора філософії або доктора наук [19]. Ця норма отримала подальше удосконалення та розгорнуто декларувалася в прийнятій в січні 2022 р. Постанові Кабінету Міністрів України «Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії та скасування Рішення разової спеціалізованої вченої Ради закладу вищої освіти, наукової установи про

присудження ступеня доктора філософії». В ній здобувачів третього рівня освіти зобов'язували подавати електронний примірник дисертації до наукової установи «Український інститут науково-технічної експертизи та інформації» та розмістити електронний примірник в інституційному репозитарії закладу вищої освіти чи наукової установи [16]. Імперативною нормою оприлюднення дисертації на здобуття ступеня доктора філософії чи доктора наук стало закріплення цього положення в Законі України «Про вищу освіту» і «Про наукову і науково-технічну діяльність» [14; 18].

Стосовно участі бібліотечних установ в розвитку нормативного регулювання відкритого доступу та стратегічних орієнтирів у зазначеному контексті, зауважимо, що прийняття Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 року «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» визначає три основні напрями. Перший підтверджує значення бібліотек як базового елементу культурної, наукової, інформаційної інфраструктури; другий – визначає «створення відкритого доступу до наукової інформації через розвиток відкритих електронних архівів», третій – взаємодія та проєктна діяльність з Інститутом відкритого суспільства в Будапешті, за ініціативи якого було проголошено Будапештську ініціативу відкритого доступу [22].

Перелік вищеназваних актів та документів упродовж 2007-2016 рр., що регулюють та встановлюють основні поняття руху відкритого доступу «доступ», «громадськість», «інфраструктура» недвозначно формують необхідні суспільству, окремим дослідникам та громадськості прообрази ідей відкритої науки, не використовуючи ці спеціалізовані терміни, але наближаючи суспільство, наукову спільноту до формування ціннісних орієнтирів відкритості.

Певною поворотною подією в національному науково-інформаційному просторі стало створення Національного академічного репозитарію (НРАТ), що розглядається як ключовий чинник впровадження принципів відкритого доступу. До того ж створення локальних репозитаріїв закладів вищої освіти визначено в стратегічних документах ключовим учасником і ланкою відкритого доступу, що розглядаються як джерела наповнення НРАТ. Зазначимо, що з-поміж завдань, визначених і задекларованих в Постанові Кабінету Міністрів України від 19 липня 2017 р., названо «сприяння розвитку освітньої, наукової, інноваційної діяльності через поліпшення доступу до академічних текстів та підтримці академічної доброчесності» [12].

У Дорожній карті інтеграції України до Європейського дослідницького простору окреслено пріоритети, цілі та індикатори розвитку національної дослідницької системи. Зокрема, ціль 2 передбачає забезпечення відкритого доступу та визначає

¹ European Commission. Communication from the Commission to the European Parliament, the Council, the European Economic and Social Committee and the Committee of the regions. A new ERA for Research and Innovation. Available from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52020DC0628>.

² Principles and values for international cooperation in research and innovation. – Council conclusions (adopted on 10 June 2022). General Secretariat of the Council. Brussels, 2022. URL: <https://www.consilium.europa.eu/media/56956/st10125-en22.pdf> (дата звернення: 06.04.2026).

³ Progress on Open Science: Towards a Shared Research Knowledge System. Final Report of the Open Science Policy Platform. European Commission. URL: https://ec.europa.eu/research/open-science/pdf/ec_rtd_osppfinal_report.pdf.

комплекс заходів і інструментів для її досягнення. Відповідні положення конкретизуються у пріоритеті 5b «Оптимальний обмін і трансфер наукових знань» та підпріоритеті 5b «Відкрита наука та цифрові інновації», які орієнтовані на поетапне формування, впровадження та моніторинг нових елементів дослідницької інфраструктури, зокрема організаційних структур і хмарних сховищ даних [2].

Провідні функції інформаційного супроводу відкритого доступу – організаційна, експертна та технологічна – набувають системного значення, оскільки забезпечують масштабування управлінських рішень, координацію процесів і практичну реалізацію стратегічних завдань. Їх розроблення та впровадження зосереджуються насамперед у діяльності мережі освітянських бібліотек НАПН України та МОН України, які виступають інституційними провайдерами відкритої науки на рівні дослідницьких організацій.

Якщо розглядати зміст і структуру системи законодавчо-нормативного забезпечення, то вочевидь можемо сказати, що зміст нормативних документів відображає в схематичному вигляді ланцюговий механізм дослідження: постановка проблеми, розроблення засад дослідження – інструментарій – публікація результатів дослідження – збереження, поширення та доступ результатів дослідження та їх правомірне використання. Це міркування підтверджується імплементацією у національне законодавство норми щодо використання публічних ліцензій, що стало можливим завдяки прийняттю Закону України «Про авторське право і суміжні права» в грудні 2022 р. [13].

Зазначений документ регулює відносини між авторами і користувачами, формує й унормовує

умови для розвитку інтелектуальної власності, імплементує положення щодо відкритих публічних ліцензій, таких як Creative Commons, диференціює рівні доступу до наукових ресурсів та їхнє використання.

Попри продовження російської агресії та постійних обстрілів у жовтні 2022 р. Кабінет Міністрів України затвердив довгоочікуваний Національний план відкритої науки, у вступній частині якого слушно сказано про «удосконалення законодавства відповідно до стандартів та норм Європейського Союзу» [15]. Сформовані шість цільових блоків плану, хронологічно розподілені відповідно до етапів його виконання із встановленими індикаторами, що забезпечуватимуть інтеграцію до європейських просторів даних, створення баз даних про результати наукової діяльності в національній науково-інформаційній системі (URIS), створення Європейської асоціації громадянської науки (ESCA) та оцінювання наукових та науково-педагогічних кадрів, що базуються на принципах оцінки досліджень, визначених Декларацією Сан-Франциско (DORA) (<http://surl.li/mrnos>).

Ключові елементи методичної, консультаційної, координаційної та регулятивної діяльності мережі освітянських бібліотек НАПН України та МОН України щодо пропагування та впровадження положень відкритої науки представлено в табл. 2.

Наведені відомості про діяльність наукових бібліотек закладів вищої освіти і наукових установ уможливають такі узагальнення: бібліотеки надають доступ до електронних ресурсів і повнотекстових матеріалів, проте автори часто обмежені у розміщенні робіт через нерозуміння ліцензування, що потребує просвітницької діяльності в зазначеному

Таблиця 2

Реалізація відкритого доступу в діяльності мережі освітянських бібліотек

Нормативно-організаційний аспект	Конкретні кроки у просуванні ВД	Напрями розвитку ВД
Нормативно-інституційна невизначеність	ВД реалізується через локальні регламенти та проєктні рішення	Розроблення єдиних рекомендацій, типового положення про відкритий доступ для освітянських бібліотек
Забезпечення діяльності інституційних репозитаріїв	Інституційні репозитарії функціонують у бібліотеках окремих наукових установ НАПН та мережі ЗВО МОН України, але не інтегровані між собою на рівні галузі.	Координація репозитаріїв освітянської галузі, узгодження політик самоархівування
Доступ до наукових публікацій	Забезпечення ВД до електронних бібліографічних ресурсів і повнотекстових матеріалів власної генерації	Розширення практик відкритого розміщення наукових видань і матеріалів конференцій
Авторське право і ліцензування	Існує певна упередженість і обережність авторів щодо розміщення праць у ВД через нерозуміння умов ліцензування	Системна просвітницька діяльність щодо Creative Commons і прав автора
Інформаційно-аналітична підтримка науки	Освітянські бібліотеки залучаються переважно до інформаційного супроводу, але не завжди до формування інституційних політик ВД	Закріплення консультаційної ролі бібліотек у питаннях відкритої науки

напрямі. Інформаційно-аналітичну роботу здебільшого зосереджено на супроводі наукових видань; пріоритетними напрямками наукових бібліотек є координація репозитаріїв, узгодження політик самоархівування, системна просвітницька робота щодо ліцензування та закріплення консультативної ролі бібліотек. Крім того, розроблення дистанційних сервісів і відкритих цифрових колекцій забезпечує стійкість бібліотек в умовах війни та кризових ситуацій.

Інституційні політики (положення) закладів вищої освіти України, зареєстровані в ROARMAP, вміщено в табл. 3.

Виокремлено заклади вищої освіти, бібліотеки яких є учасниками мережі освітянських бібліотек НАПН і МОН України. У реєстрі ROARMAP представлено 26 науково-дослідницьких організацій України (зклади вищої освіти). Вісім університетів, згрупованих у таблиці, репрезентують різний рівень включеності в практичну реалізацію принципів відкритої науки.

Інформаційна структура ROARMAP охоплює три тематичні блоки. Перший містить відомості про університет і посилання на повний текст інституційної політики (положення). Зауважимо, що більшість із зазначених університетів подають інформацію про розробника політики та джерело

її ухвалення. Другий блок відображає локус депозитування, дату депонування, ставлення до обов'язковості розміщення статей у періодичних виданнях, а також регулювання щодо надання депонованим матеріалам статусу відкритого доступу. Третій блок містить дані про ліцензування та практики «золотого» відкритого доступу (OA). Водночас зазначені позиції переважно не отримали належного позитивного зворотного зв'язку та залишаються недостатньо розробленими.

Локальні ініціативи бібліотек закладів вищої освіти України стали індикатором зміни погляду на роль бібліотек як статичних елементів дослідницької інфраструктури, виходячи на перші позиції у популяризації ідей відкритого доступу. Так, Міжнародний реєстр ROARMAP (Registry of Open Access Repository Mandates and Policies: <https://roarmap.eprints.org/>) станом на січень 2026 р. налічує 26 зареєстрованих політик відкритого доступу, з яких 24 є інституційними, що орієнтують науковців зберігати свої праці шляхом самоархівування в репозиторії відкритого доступу (рис. 1). Звичайно, як зазначають дослідники, ці політики мають інструктивний або дорадчий характер.

В той же час після затвердження Кабінетом Міністрів України розпорядження «Про затвердження Національного плану щодо відкритої

Таблиця 3

Інституційні політики закладів вищої освіти, зареєстровані в ROARMAP

№ п/п	Назва закладу вищої освіти України, який має зареєстровані інституційні політики (положення) відкритої науки OS	Участь наукової бібліотеки закладу вищої освіти
1	2	3
1	Мелітопольський державний педагогічний університет ім. Б. Хмельницького	Бібліотека виконує консультативну та координаційну функції (OA, RDM). Locus of deposit: https://mdpu.org.ua/
2	Сумський державний педагогічний університет імені А. С. Макаренка	Бібліотека виступає як інституційний провайдер відкритої науки (інституційний репозитарій, консультативна та аналітико-прогностична діяльність). Політика (Положення про IP: https://repository.sspu.edu.ua/regulations.html)
3	Університет імені Григорія Сковороди в Переяславі	Бібліотека забезпечує інституційну підтримку OA та інформаційний супровід дослідників
4	Харківський Національний університет імені В. Н. Каразіна	Бібліотека координує депонування публікацій і популяризацію принципів відкритої науки. Політика (положення) про IP: https://ekhnuir.karazin.ua/items/162c3ef3-0b33-40aa-9e1d-7dd4f33d5a67
5	Полтавський Національний педагогічний університет імені В. Г. Короленка	Бібліотека відповідає за адміністративний супровід репозитарію. Політика (положення про IP: http://dspace.pnpu.edu.ua/pologenja.pdf)
6	Вінницький державний педагогічний університет імені М. Коцюбинського	Бібліотека забезпечує інституційну підтримку OA та здійснює інформаційний супровід дослідників. Розміщено покликання на сайт бібліотеки: https://roarmap.eprints.org/1875/ .
7	Ніжинський державний університет імені Миколи Гоголя	Положення про інституційний репозитарій: https://library.ndu.edu.ua/images/doc/avtor_dogovir.pdf . Locus of deposit: sycnbnewsqybq http://lib.ndu.edu.ua/dspace/ .
8	Центральноукраїнський державний університет імені В. Винниченка	Політика (положення) про IP: http://dspace.kspu.kr.ua/jspui/pologennja.jsp .

Джерело: [36]

науки», локальні ініціативи стали мати системний характер. Затвердження та реалізацію Політики відкритої науки серед закладів вищої освіти започатковано Київським політехнічним інститутом імені Ігоря Сікорського, в преамбулі якого зазначено, що наукові результати університету повинні знаходитися у відкритому доступі з моменту публікації на правах ліцензії Creative Commons⁴. Продовжуючи зазначену ініціативу, політику відкритої наук прийнято Бердянським державним педагогічним університетом⁵, Київським столичним університетом імені Бориса Грінченка⁶, НУ «Києво-Могилянська академія»⁷.

Висновки. Підсумовуючи викладене вище і беручи до уваги напрацювання європейських інституцій у сфері законодавчо-нормативного регулювання відкритої науки, сформулюємо такі висновки.

По-перше, програмні документи становлення відкритого доступу – Будапештська ініціатива відкритого доступу та заява Bethesda – попри відмінності у формально-правовому статусі (ініціатива, заява), концептуально зорієнтовані не лише на визначення базових принципів відкритого доступу, а й на актуалізацію ролі бібліотек як ключових інституцій у його впровадженні та всебічній підтримці. Символічним й водночас інституційно значущим є закріплення цих положень підписами керівників провідних бібліотек європейських країн.

По-друге, національне нормативно-правове закріплення базових понять і механізмів відкритого доступу відбувається як через адаптацію положень раніше ухвалених законодавчих актів, так і шляхом прийняття нових стратегічних документів, зокрема Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур. Такі зміни в законодавчому дискурсі свідчать про поступовий перехід від декларативного визнання принципів відкритої науки до їх системного інституційного впровадження.

По-третє, нормативне регулювання трансформаційної ролі бібліотек у контексті сталого розвитку до 2025 року унормовує положення щодо забезпечення доступу до наукової інформації через її збереження та поширення в електронних архівах і репозитаріях. Кумулятивний ефект кількісних змін у розбудові дослідницької інфраструктури – досягається шляхом оновлення чинних і розроблення

нових нормативних актів. Це формує потужну законодавчу основу для інформаційно-методичної та консультативної діяльності мережі освітянських бібліотек НАПН України та МОН України, створює передумови для розроблення інституційних політик відкритої науки як на національному рівні, так і на рівні окремих закладів вищої освіти та їхніх наукових бібліотек.

По-четверте, розвиток інституційних політик відкритої науки в закладах вищої освіти України доцільно розглядати як етап реалізації положень Національного плану відкритої науки, що супроводжується поступовою інтеграцією у міжнародний науково-інформаційний простір. Показовим у цьому контексті є внесення інституційних політик українських університетів до міжнародних реєстрів, зокрема ROARMAP, де представлено політики восьми закладів вищої освіти, наукові бібліотеки яких входять до мережі освітянських бібліотек.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Будапештська ініціатива відкритого суспільства : Декларація / ГО «Інститут відкритого суспільства» ; переклад укр. мовою А. Василенко. Будапешт, 2002. URL: <https://www.budapestopenaccessinitiative.org/read/ukrainian-translation/> (дата звернення: 29.01.2026).
2. Дорожня карта інтеграції України до Європейського дослідницького простору на період до 2027 року : наказ М-ва освіти і науки України від 31.12.2025 № 1732. URL: <https://mon.gov.ua/static-objects/mon/sites/1/novyny/2026/01/final-doroznia-karta-jedp-30122025docx.pdf> (дата звернення: 29.01.2026).
3. Драч І. І., Литвинова С. Г., Слободянюк О. М. Досвід реалізації інституційних політик відкритої науки в європейських університетах. *Інформаційні технології і засоби навчання*. 2022. № 4. Т. 90. С. 173-190. Текст статті доступний також в інтернеті: <https://journal.iitta.gov.ua/index.php/itlt/article/view/4945>.
4. Жилієв І. Регулювання відкритості дослідницької діяльності університетів у XXI столітті. Теоретичні та методичні основи модернізації механізмів підвищення дослідницької спроможності університетів України : монографія / авт.: В. Луговий, І. Драч, О. Петроє та ін. Київ : Інститут вищої освіти НАПН України, 2023. С. 140. DOI: <https://doi.org/10.31874/978-617-7644-61-2-2023>.
5. Калюжна Н. М. Відкритий доступ до наукових публікацій: міжнародний досвід і практика впровадження в Україні : дис. д-ра філософії з інформ., бібл. та арх. справи. Київ, 2025. 234 арк.
6. Капіца Ю. Питання законодавчого регулювання відкритої науки в Україні. *Відкрита наука та інновації в Україні 2025* : матеріали IV Міжнар. конф., 22-23.10.2025 р. / ДНТБ України [та ін.]. С. 64-65. Текст доступний також в інтернеті: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17537156>.
7. Касьян В., Кушнар'єв В. Бібліотеки закладів вищої освіти у поширенні практик відкритої науки. *Український журнал з бібліотекознавства та інформаційних наук*. 2023. № 12. С. 27-38. Текст доступний

⁴ Політика відкритої науки КПІ ім. Ігоря Сікорського. URL: <https://science.kpi.ua/news/polityka-vidkrytoyi-nauky-kpi-im-igorya-sikorskogo/> (дата звернення: 31.01.2026).

⁵ Політика відкритої науки БДПУ. URL: <https://bdpu.org.ua/polityka-vidkrytoyi-nauky-bdpu/> (дата звернення: 31.01.2026).

⁶ Політика відкритої науки КСУ ім. Б. Грінченка. URL: https://kubg.edu.ua/images/stories/Departaments/vdd/documenty_grinchenko_university/rozdil_8/Polityka_vidkrytoi_nauky.pdf (дата звернення: 01.02.2026).

⁷ Відкрита наука іа управління даними досліджень. НУ «Києво-Могилянська академія». URL: <https://library.ukma.edu.ua/korystuvachu/doslidnyku/21-korystuvachu/doslidnyku/814-upravlinnia-danyu-doslidzhen> (дата звернення: 12.02.2026).

також в інтернеті: <https://doi.org/10.31866/2616-7654.12.2023.293568>.

8. Кропачева Н. М. Національний План відкритої науки в Україні: від забезпечення відкритого доступу до підвищення впливу бібліотек. *Інформаційне забезпечення сфери освіти та науки України в умовах воєнного стану* : матеріали звіт. наук.-практ. конф. ДНПБ України ім. В. О. Сухомлинського, 18 груд. 2023 р., Київ, 2023. С. 101-102. URL: <https://dnpb.gov.ua/wp-content/uploads/2023/12/abstracts-collection-2023.pdf> (дата звернення: 29.01.2026).

9. Кулик М. Міжнародний досвід та досвід європейських країн у формуванні інфраструктури відкритої науки. *Відкрита наука та інновації в Україні. 2025* : матеріали IV Міжнар. конф. ДНТБ. 2025. С. 70-73. Текст доступний також в інтернеті: <https://doi.org/10.5281/zenodo.17524031>.

10. Ночвай В. І. Заходи та інструменти розвитку відкритої науки в Дорожній карті інтеграції України до Європейського дослідницького простору [Презентація]. *Наукова комунікація в цифрову епоху* : матеріали 6-ої Міжнар. наук.-практ. конф. / МОН України. Текст доступний також в інтернеті: http://ekmair.ukma.edu.ua/bitstream/handle/123456789/12750/-Nochvai_SCD18.pdf?sequence=1&isAllowed=y.

11. Орлюк О. Політика Відкритої науки в ЄС як глобальний орієнтир для України: правовий вимір. *Теорія і практика інтелектуальної власності*. 2022. Вип. 6. С. 158-172. Текст статті доступний також в інтернеті: <http://uran.inprojournal.org/article/view/249468>.

12. Положення про Національний репозитарій академічних текстів : постанова Кабінету Міністрів України від 19.07.2017 р. № 541 *Законодавство України* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/541-2017-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.02.2026).

13. Про авторське право і суміжні права : Закон України від 01.12.2022 р. № 2811-IX. *Законодавство України* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2811-20#Text> (дата звернення: 26.02.2026).

14. Про вищу освіту : Закон України від 01.07.2014 р. № 1556 *Законодавство України* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1556-18#Text> (дата звернення: 22.02.2026).

15. Про затвердження національного плану щодо відкритої науки : розпорядження Кабінету Міністрів України від 08.10.2022 р. № 892-р *Законодавство України* / Верховна Рада України. URL: <http://surl.li/egxir> (дата звернення: 26.02.2026).

16. Про затвердження Порядку присудження ступеня доктора філософії : постанова Кабінету Міністрів України від 12.01.2022 р. № 44. *Законодавство України* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/44-2022-%D0%BF#Text> (дата звернення: 26.02.2026).

17. Про затвердження Порядку формування Переліку наукових фахових видань України : наказ МОН України від 15.01.2018 р. № 32. *Законодавство України* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z014818#Text> (дата звернення: 26.02.2026).

18. Про наукову і науково-технічну діяльність : Закон України від 26.11.2015 р. № 848-VIII.

Законодавство України. Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/848-19#Text>.

19. Про оприлюднення дисертацій та відгуків офіційних опонентів. наказ МОН України від 14.07.2015 р. 885/27330. *Законодавство України* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/z0885-15> (дата звернення: 26.02.2026).

20. Про Основні засади розвитку інформаційного суспільства в Україні на 2007-2015 роки [Електронний ресурс] : Закон України від 09.01.2007 р. № 537-V *Законодавство України* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/537-16#Text> (дата звернення: 29.01.2026).

21. Про схвалення Концепції Державної цільової програми розвитку дослідницьких інфраструктур в Україні на період до 2026 р. : розпорядження Кабінету Міністрів України від 14.04.2021 р. № 322 р. *Законодавство України* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/322-2021-%D1%80/conv#Text> (дата звернення: 20.02.2026).

22. Про схвалення Стратегії розвитку бібліотечної справи на період до 2025 р. «Якісні зміни бібліотек для забезпечення сталого розвитку України» : розпорядження Кабінету Міністрів України від 23.03.2016 р. № 219-р. *Законодавство України* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/219-2016%D1%80#Text>.

23. Про хмарні послуги : Закон України від 17.02.2022 р. № 2075-IX [із змінами та доповненнями]. *Законодавство України* / Верховна Рада України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2075-20#Text> (дата звернення: 20.02.2026).

24. Рачинська О. Контент-аналіз відкритого доступу та відкритої науки в університетах та наукових установах. *Відкрита наука та інновації*. 2025. № 2. С. 19-31. URL: <http://doi.org/10.62405/osi.2025.02.02>.

25. Ярошенко Т. О., Яшник М. В. Відкритий доступ і відкрита наука в Україні з погляду дослідників (за результатами соціологічного дослідження 2025 р.). *Science and Science of Science*. 2025. № 4 (130). С. 3-22. URL: <https://doi.org/10.15407/sofs.2025.04.003>.

26. Ярошенко Т., Сербін О., Ярошенко О. Відкрита наука: роль університетів та бібліотек у сучасних змінах наукової комунікації. *Цифрова платформа: інформаційні технології в соціокультурній сфері*. 2022. Вип. 5 (2). С. 277-292. DOI: <https://doi.org/10.31866/2617-796X.5.2.2022.270132>.

27. Bethesda Statement on Open Access Publishing. Summary of the April 11, 2003. Meeting on Open Access Publishing. URL: https://archive.org/details/jlis_it-8628/mode/2up.

28. Council Conclusions on principles and values for international cooperation in research and innovation. General Secretariat of the Council. Brussels, 2022. *Compet 2*, pp. 44-48.

29. European Commission recommendation (EU) 2018/790 of scientific information. *Official Journal of the European Union*. 2018. L. 134. Pp. 12-18.

30. European Commission. Commission Recommendation (EU) of 17 July 2012 on Access to and Preservation of scientific Information (2012/417/EU).

Official Journal of the European Union. 2012. L. 194. Pp. 39-43.

31. Mohammed Benhamed O., Burger K. et al. The FAIR Data Point: Interfaces and Tooling. *Data Intelligence*. 2023. Iss. 5 (1). Pp. 184-201. DOI: https://doi.org/10.1162/dint_a_00161.

32. Moradi S., Abdi S. Open science - related policies in Europe. *Science and Public Policy*. 2023. Iss. 50 (3). Pp. 521-530. DOI: <https://doi.org/10.1093/scipol/scac082>.

33. On open data and the reuse of public sector information Directive (EU) 2019/1024 of the European Parliament and of the Council of 20 June 2019. *Official Journal of the European Union*. L. 172/56. URL: <http://data.europa.eu/eli/dir/2019/1024/oj>.

34. Open innovation, open science, open to the world - a vision for Europe / European Parliament. URL: http://publications.europa.eu/resource/cellar/3213b335-1cbc-11e6-ba9a-01aa75ed71a1.0001.02/DOC_2.

35. Open Science : Directive (EU) 2019/1024 of the European Parliament and of the Council URL: https://ec.europa.eu/info/sites/info/files/research_and_innovation/knowledge_publications_tools_and_data/documents/ec_rtd_factsheet-open-science_2019.pdf (дата звернення: 20.02.2026).

36. ROARMAP. Registry of Open Access Repositories Mandatory Archiving Policies. URL: <https://roarmap.eprints.org/view/country/804.html> (дата звернення: 16.02.2026).

Дата першого надходження статті до видання: 11.02.2026

Дата прийняття статті до друку після рецензування: 27.03.2026

Дата публікації (оприлюднення) статті: 20.04.2026